

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Савиченко Ольга Михайлівна

УДК 159.928.23: 796

**ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНА РЕГУЛЯЦІЯ РОЗВИТКУ
СПОРТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Луцьк - 2009

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
МУЗИКА Олександр Леонідович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри соціальної
та практичної психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України
ЯЦЕНКО Тамара Семенівна,
РВНЗ “Кримський гуманітарний університет”,
професор кафедри психології

кандидат психологічних наук, доцент
ХЛІВНА Олександра Миколаївна,
Волинський національний університет імені Лесі
Українки, доцент кафедри медичної психології та
психодіагностики

Захист відбудеться 11 грудня 2009 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.05 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Потапова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30а.

Автореферат розіслано 9 листопада 2009 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Я. Малімон

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Юнацький вік є тим рубіжним етапом, коли зовнішні регуляційні схеми поступаються внутрішнім, суб'єктивним. Особистісні цінності стають основними мотивуючими чинниками, а ресурси особистісного розвитку поповнюються завдяки розвитку здібностей.

У вітчизняній психології склалася традиція аналізу здібностей як основного механізму соціалізації людини (Л.С. Виготський) та як умови успішного оволодіння діяльністю (Б.М. Теплов). Методологічне підґрунтя дослідження склали положення про взаємозв'язок розвитку здібностей та розвитку особистості (Г.С. Костюк, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн).

Розвиток здібностей визначається як соціальними і діяльнісними (О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, А.В. Петровський, Т.С. Яценко), так і особистісними детермінантами (Д.Б. Богоявленська, Н.А. Логінова, В.О. Моляко). Провідна роль у цьому процесі належить суб'єктній активності людини та ціннісно-мотиваційним чинникам (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Л.І. Божович, В.В. Рибалка, В.О. Татенко).

Одним із чинників розвитку здібностей вважається високий рівень саморегуляції (О.О. Конопкін), яка особливо інтенсивно розвивається в юнацькому віці (Л.В. Засєкіна, І.С. Кон, Н.С. Лейтес, Н.І. Пов'якель). Саме в цей період послідовно актуалізується дія соціальних, діяльнісних, особистісних чинників регуляції, які тісно включені у процес самопізнання юнаків, їх професійного та особистісного самовизначення.

Виділяють вольову, когнітивну, емоційну, соціальну, особистісну, діяльнісну та інші види регуляції (О.В. Запорожець, Б.В. Зейгарник, К.О. Осницький). У контексті розвитку здібностей особливого значення набуває вивчення мотиваційної регуляції, пов'язаної з оволодінням діяльністю (Ж.П. Вірна, М.Ш. Магомед-Емінов, А.А. Файзуллаєв), та ціннісної регуляції, пов'язаної з саморозвитком особистості (М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко, Д.О. Леонтьєв, О.Л. Музика).

Результати досліджень свідчать про зв'язок процесів розвитку спортивних здібностей та регуляції (В.І. Моросанова, А.В. Родіонов, П.А. Рудик, В.Ф. Сопов). Вивчаються ціннісні, рефлексивні та мотиваційні механізми розвитку здібностей у спорті (М.О. Батурін, М. Ванек, В. Гошек, Б. Свобода, В.Й. Степанський). У низці досліджень йдеться про особистісно-соціальну природу ціннісно-мотиваційної сфери спортсменів (Р. Найдіффер, Р. Пілоян). Роль суб'єктної активності у розвитку особистості спортсмена розглядається в роботах українських дослідників (Н.Ю. Воляннюк, Г.В. Ложкін). Одним із основних чинників розвитку спортивних здібностей вважається мотивація досягнення (Дж. Аткинсон, Б. Кретті, Д. Макклелланд, Р. Найдіффер, Х. Хекхаузен).

Проблема регуляції розвитку спортивних здібностей досить глибоко розроблена у психофізіологічному аспекті (Р.М. Загайнов, В.П. Озеров, М.О. Худадов), однак інші аспекти цієї проблеми залишаються поза увагою дослідників. Так, малодослідженим є питання співвідношення соціальних, діяльнісних та особистісних чинників регуляції особистості спортсмена. Актуальною є проблема розвитку ефективних стратегіальних тенденцій спортивної діяльності юнаків. Таким чином, недостатня розробленість окресленої проблеми та її соціальна значущість зумовили вибір теми нашого дослідження: “Ціннісно-мотиваційна регуляція розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 7 від 22.02.2008) та Міжвідомчою Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології України (протокол № 3 від 25.03.2008). Окремі частини дисертаційного дослідження виконувалися у межах проекту Державного фонду фундаментальних досліджень МОН України “Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків” (№ 07.07/00092), регіонального освітнього експерименту “Ціннісна підтримка розвитку здібностей та обдарованості “Три кроки” (наказ управління освіти і науки Житомирської облдержадміністрації № 230 від 27.08.2008 р.).

Об’єкт дослідження – розвиток спортивних здібностей у юнацькому віці.

Предмет дослідження – структурно-змістові особливості ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці.

Мета дослідження: виявити особливості ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що ціннісно-мотиваційна регуляція розвитку спортивних здібностей детермінується соціальними, процесуальними та суб’єктними чинниками. Ціннісна підтримка, спрямована на усвідомлене і вибіркове використання регуляційних схем та формування суб’єктивно-продуктивних стратегіальних тенденцій, дозволяє підвищити рівень ціннісно-мотиваційної регуляції, а відтак сприяє розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці.

Відповідно до мети та сформульованих припущень поставлено такі **завдання:**

1. На основі теоретичного аналізу проблеми розвитку здібностей у спортивній діяльності розробити теоретичну модель ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці.

2. Дослідити вікові особливості регуляції розвитку спортивних здібностей юнаків у ситуаціях самопорівняння та соціального порівняння.
3. Вивчити динаміку та місце стратегіальних тенденцій у структурі ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей.
4. Розробити та апробувати програму ціннісної підтримки розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці.

Теоретико-методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні положення про соціальну детермінованість здібностей (Л.С. Виготський), про взаємозв'язок розвитку здібностей та особистості (Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн), про розвиток здібностей у діяльності (О.М. Леонтьєв, Б.М. Теплов), про роль суб'єктної активності у розвитку здібностей (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Д.О. Леонтьєв), про психологічні механізми саморегуляції особистості (О.О. Конопкін, В.І. Моросанова, О.К. Осницький, В.Й. Степанський), про стратегіальну організацію свідомості (В.О. Моляко); основні положення теорії мотивації досягнення (Дж. Аткинсон, Д. Макклелланд, Х. Хекхаузен) та теорії розвитку особистості у спортивній діяльності (Н.Ю. Волянук, Г.В. Ложкін, Р. Найдіффер, П.А. Рудик, А.В. Родіонов); основні напрями біографічного підходу до вивчення особистості (О.І. Кульчицька, Н.А. Логінова, М.О. Рибніков); основні принципи психокорекційної роботи й організації соціально-психологічного тренінгу (Т.С. Яценко).

З метою реалізації завдань дослідження, забезпечення вірогідності його результатів використано такі **методи**:

- **теоретичні** – аналіз та узагальнення наукових джерел – для розробки теоретичної моделі ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей;
- **емпіричні** – біографічна бесіда, методика вивчення динаміки здібностей (МВДЗ), розроблена О.Л. Музикою, авторська комп'ютерна методика вивчення регуляції розвитку спортивних здібностей, експертне оцінювання, формувальний та констатувальний експеримент – для вивчення ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей, особливостей використання стратегіальних тенденцій спортивної діяльності, рефлексії розвитку здібностей у ситуаціях самопорівняння та соціального порівняння;
- **статистичні методи обробки результатів дослідження** – факторний аналіз, кутове перетворення Фішера для залежних вибірок – з метою перевірки вірогідності результатів дослідження. Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою програми STATISTICA 6.0.

Дослідження проводилося протягом 2004-2008 років на базі спортивних шкіл міста Житомира та Житомирської області. Загальна вибірка складала 176 осіб юнацького віку, з яких 129 – спортсмени-

розрядники і 47 – спортсмени вищих рівнів кваліфікації (кандидати у майстри спорту, майстри спорту, майстри спорту міжнародного класу).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

- *вперше* розроблено теоретичну модель ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці;
- *уточнено* зміст поняття “ціннісно-мотиваційна регуляція” та описано її динаміку в процесі розвитку спортивних здібностей; виявлено особливості використання юнаками стратегіальних тенденцій спортивної діяльності;
- *подальшого розвитку* набули теоретичні положення про взаємодію цінностей та мотивації у структурі регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці.

Практичне значення дослідження полягає у розробці програми ціннісної підтримки розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці, спрямованої на роботу з групами спортсменів із різним рівнем розвитку спортивних здібностей. Результати дослідження можуть бути використані тренерами спортивних шкіл для активізації процесів ціннісно-мотиваційної регуляції з метою розвитку спортивних здібностей учнів.

Матеріали дослідження використовувалися у викладанні курсів “Психологія спорту”, “Психологія здібностей та обдарованості” для студентів соціально-психологічного факультету та факультету фізичного виховання і спорту Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 157 від 23.02.2009), впроваджені у тренувальний процес обласної школи вищої спортивної майстерності м. Житомира з легкої атлетики (довідка № 32 від 16.02.2009), триатлону (довідка № 33 від 16.02.2009) та сучасного п'ятиборства (довідка № 31 від 13.02.2009).

Особистий внесок здобувача. Висунуті теоретичні положення та одержані емпіричні результати є самостійним внеском автора в розширення проблематики взаємодії цінностей та мотивації у процесі регуляції, розробки програми ціннісної підтримки розвитку спортивних здібностей. У спільній з О.Л. Музиною статті “Розробка програми ціннісної підтримки розвитку спортивних здібностей” авторськими є теоретична модель ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці та результати дослідницької роботи з впровадження програми ціннісної підтримки розвитку спортивних здібностей (50%).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися і були схвалені на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Соціально-психологічні детермінанти особистісного становлення сучасної молоді” (Київ-Луганськ, 2003), V та VI Міжнародних науково-практичних конференціях “Молодь в умовах нової соціальної перспективи” (Житомир, 2003, 2004), Міжнародній

психологічній конференції “Розвиток. Творчість. Обдарованість” (Київ, 2004), науково-практичній конференції “Гуманізація взаємин вчителя з учнями – необхідна умова особистісно орієнтованої освіти” (Житомир, 2004), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Творчий потенціал особистості: проблеми розвитку та реалізації” (Київ, 2005), Міжнародній науково-практичній конференції “Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти” (Київ, 2007), Міжнародній науковій психологічній конференції “Психологічні проблеми творчості” (Київ, 2008), Міжрегіональних семінарах “Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості “Три кроки”” (Житомир, 2008, 2009), VI науково-практичному семінарі “Методичні та теоретичні засади практичної психології: прикладні аспекти глибинної психокорекції” (Ялта, 2009).

Публікації. Основний зміст дослідження відображено в 9 публікаціях, з яких 6 надруковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 – стаття у колективній монографії, 2 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, дев'яти додатків (на 62 сторінках), списку використаних джерел, що нараховує 222 найменування (на 23 сторінках), Основний зміст дисертації викладено на 163 сторінках. Ілюстративний матеріал подано у 5 рисунках та 12 таблицях на 11 сторінках. Загальний обсяг роботи – 259 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету та завдання, розкрито методологічні та теоретичні основи, описано методи дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення, наведено дані про апробацію роботи та відомості про структуру дисертації.

У **першому розділі** *“Теоретико-методологічні засади вивчення ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці”* розглянуто проблему регуляції розвитку здібностей, проаналізовано психологічні особливості розвитку спортивних здібностей, розроблено теоретичну модель ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці.

Аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що розвиток особистості та розвиток здібностей є взаємозалежними та взаємозумовленими процесами, які визначаються дією соціальних, діяльнісних та особистісних чинників (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов).

У роботах Д.Б. Богоявленської, Л.В. Засекіної, О.О. Конопкіна, В.І. Моросанової проблема здібностей розглядається у тісному

взаємозв'язку з проблемою саморегуляції, яка особливо інтенсивно розвивається в юнацькому віці. За І.С. Коном, Н.С. Лейтесом, здатність до саморегуляції є не лише результатом, а й умовою особистісного розвитку юнаків.

У низці досліджень відзначається провідна роль цінностей і мотивації у розвитку особистості спортсмена та їх соціально-особистісна природа (М.О. Батурін, В.Й. Степанський). Взаємозв'язок і, одночасно, суперечності у взаємодії особистісних і соціальних цінностей розглядаються як рушійна сила розвитку спортивної майстерності (А.В. Родіонов, П.А. Рудик).

Встановлено, що спортсмени вирізняються високим рівнем мотивації досягнення (В. Гошек, М. Ванек, Б. Свобода). Поряд із дослідженнями, в яких мотивація досягнення розглядається як передумова успішного оволодіння спортивною діяльністю, аналізуються й можливості її деструктивного впливу на розвиток особистості (В.І. Моросанова, Р. Найдіффер, В.Й. Степанський). На підставі теоретичного аналізу, зокрема досліджень Х. Хекхаузена, можна стверджувати, що на розвиток спортивних здібностей впливає не стільки висока мотивація досягнення, скільки особливості поєднання її структурних компонентів (потреби в досягненні успіху або в уникненні невдачі, пов'язаних з ними напрямків інструментальної активності, очікування успіху або невдачі, підтримки або перешкод з боку інших людей, переважаючого емоційного стану, реального позитивного або негативного результату, з яким зв'язана самооцінка) з іншими особистісними властивостями, які сприяють або заважають досягненню високих спортивних результатів.

Детальний аналіз наукових джерел дозволив побудувати теоретичну модель ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці (рис.1).

У представленому дослідженні *спортивні здібності* розглядаються як індивідуально-своєрідні поєднання властивостей особистості, які, актуалізуючись і розвиваючись в умовах спортивної діяльності, зумовлюють успішність оволодіння нею. В основі такого підходу лежить розуміння К.К. Платоновим будь-яких властивостей особистості як “+” або “-” здібностей до тієї чи іншої діяльності.

У роботах Ж.П. Вірної, М.Ш. Магомед-Емінова, А.А. Файзуллаєва йдеться про мотиваційні механізми регуляції, а Д.О. Леонтьєв та О.Л. Музика описують особливості ціннісної регуляції розвитку особистості. Ці дослідження дають підстави для означення *ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку здібностей* як свідомого процесу саморозвитку властивостей особистості у ході планування, виконання та самоконтролю спортивної діяльності, що базується на особистісних цінностях і пов'язаних з ними мотивах.

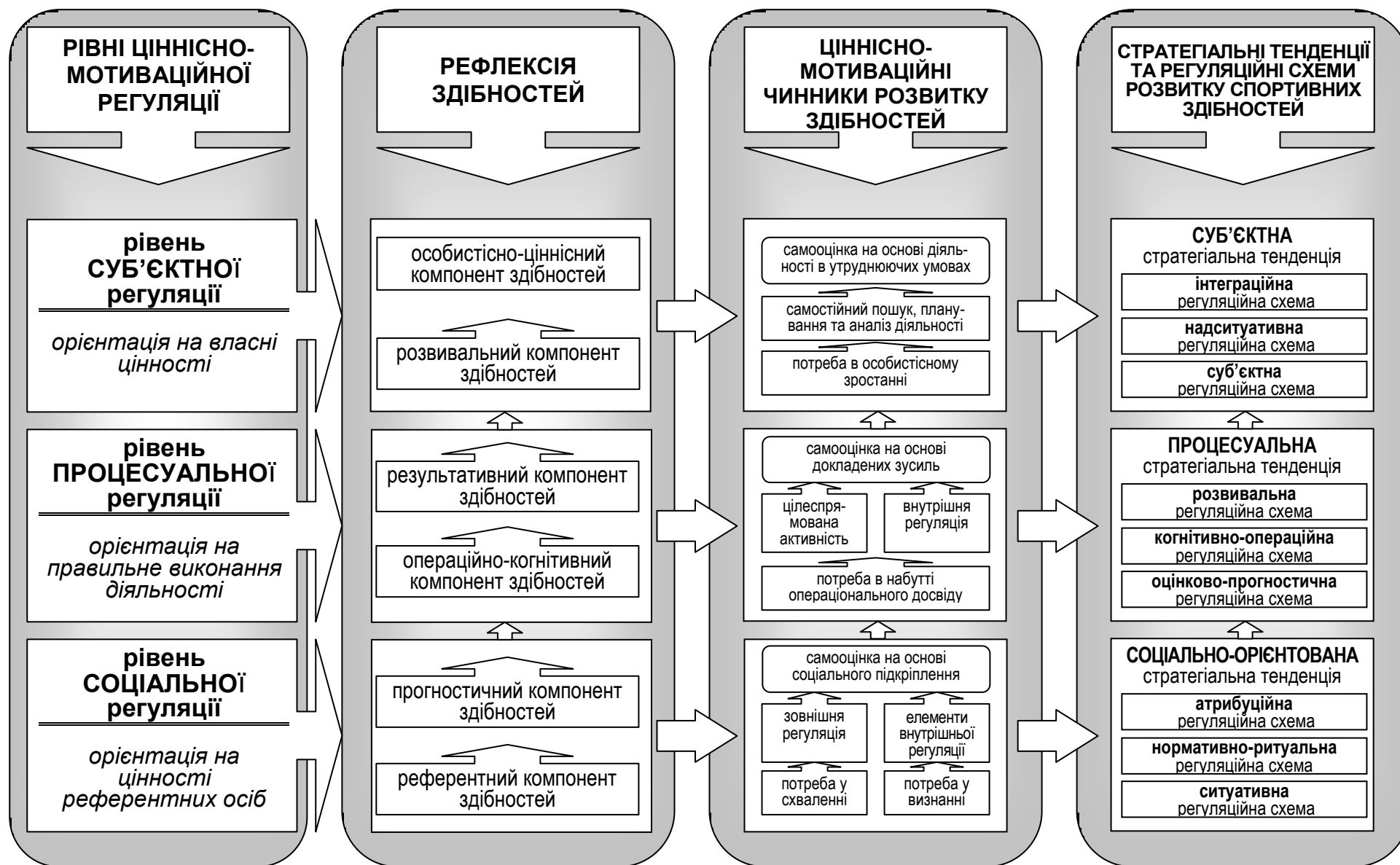

Рис. 1. Теоретична модель ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці

На основі теоретичного аналізу виокремлено три рівні ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку здібностей: соціальний, процесуальний та суб'єктний. Перехід від нижчих рівнів регуляції до вищих пов'язаний зі зростанням ролі суб'єктних чинників регуляції: від орієнтації на цінності референтних осіб і нормовідповідного виконання діяльності до орієнтації на власні, особистісні цінності, від яких відштовхується мотивування діяльності.

Результати досліджень І.С. Загурської, А.В. Захарової, О.К. Осницького, В.Ф. Моргуна, Н.О. Никончук дають підстави вважати рефлексію здібностей однією з передумов ціннісно-мотиваційної регуляції. Розвинена рефлексія спортивних здібностей передбачає усвідомлення підтримки, індиферентного чи ворожого ставлення з боку референтних осіб, формування на цій основі очікувань та можливостей досягнення певного спортивного результату, виокремлення умінь, дій та операцій, необхідних для цього, ставлення до спортивних здобутків як результату власних зусиль, розуміння власної ролі у розвитку здібностей, усвідомлення власних особистісних якостей, які розвинулися у спорті і можуть бути використані в інших видах діяльності. У розробленій моделі ці показники позначено як референтний, прогностичний, операційно-когнітивний, результативний, розвивальний та особистісно-ціннісний компоненти здібностей.

Ціннісно-мотиваційні чинники розвитку здібностей відображають структуру мотивації досягнення залежно від ціннісної спрямованості особистості спортсмена. Так, динаміка потреб, типу активності та самооцінки спортивних результатів відображає рівневу організацію ціннісної регуляції. Аналіз результатів досліджень Н.Ф. Портницької дає нам підстави вважати потреби у схваленні та визнанні основними на рівні соціальної регуляції; А.В. Родіонова, В.Й. Степанського – потреби в операціональному досвіді на рівні процесуальної регуляції; Н.А. Логінової, О.К. Осницького – потреби в особистісному зростанні на рівні суб'єктної регуляції. Зростання ролі суб'єктної активності відображає й динаміка інструментальної активності та пов'язаних з нею процесів – від зовнішньої регуляції діяльності з окремими елементами внутрішнього регулювання – до саморегуляції, що базується на особистісних цінностях. Самооцінка спортивних результатів як завершальний і регулюючий компонент мотивації значною мірою визначається типом цінностей, на які орієнтується спортсмен, та потребами, які регулюють його активність. Відтак, суб'єктивні критерії спортивних результатів поступово змінюються: на початкових етапах розвитку здібностей переважає самооцінка на основі соціального підкріплення, яка поступово трансформується у самооцінку на основі докладених зусиль. На найвищому рівні розвитку здібностей аналіз результатів власної діяльності здійснюється на основі ефективності діяльності в утруднюючих умовах

(йдеться про завищені критерії оцінки власної діяльності, часові обмеження, необхідність брати участь у змаганнях при недостатній функціональній готовності, висока ймовірність травмування, усвідомлений несумірно високий рівень суперників, переважання критики і зауважень в оцінках тренерів, повільні темпи розвитку порівняно з однолітками тощо).

Логічно припустити, що на кожному із зазначених рівнів регуляції розвитку спортивних здібностей діють особливі регуляційні схеми, сукупність яких можна розглядати як певну стратегіальну тенденцію. Соціально-орієнтована стратегіальна тенденція може бути реалізована у ситуативній, нормативно-ритуальній та атрибуційній регуляційних схемах. До процесуальної стратегіальної тенденції відносимо оцінково-прогностичну, когнітивно-операційну та розвивальну регуляційні схеми. Суб'єктна стратегіальна тенденція може бути представлена суб'єктною, надситуативною та інтеграційною регуляційними схемами.

У другому розділі *“Емпіричне дослідження особливостей ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці”* описано методи дослідження ціннісно-мотиваційної регуляції; наведено емпіричні дані, що розкривають вікові особливості регуляції розвитку спортивних здібностей юнаків та юнок у ситуаціях самопорівняння та соціального порівняння.

Для вивчення особливостей ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці використовувалася біографічна бесіда, до питань якої були включені основні позиції МВДЗ. Отримані дані виявилися неочікувано обнадійливими, але суперечили початковому припущенню. Те, що ієрархічно вищі розвивальний та особистісно-ціннісний компоненти здібностей діагностувалися вже у 72,87% спортсменів, що не мали високих досягнень, можна пояснити спрямованістю на соціально бажані відповіді. Для уточнення результатів було використано природний експеримент в умовах спортивних тренувань та метод експертних оцінок. Для аналізу результатів було застосовано систему контент-аналізу, при розробці якої використано алгоритм для вивчення структури мотивації досягнення, запропонований Дж. Аткинсоном, Д. Макклелландом, Х. Хекхаузенем. Виявилось, що у структурі рефлексії спортсменів нижчих рівнів кваліфікації (спортсменів-розрядників) переважають референтний (80%) та операційно-когнітивний (75%), а у спортсменів вищих рівнів кваліфікації (кандидати та майстри спорту) – особистісно-ціннісний (95,56%), розвивальний (93,33%) та операційно-когнітивний (93,33%) компоненти здібностей.

Якісний аналіз результатів біографічної бесіди дав змогу виявити певні особливості регуляції розвитку спортивних здібностей, притаманні юнацькому віку. Як і на попередніх вікових етапах, важливе значення мають емоційне насичення тренувань та змагань, вплив тренера й інших

спортсменів. Водночас вимоги спортивної діяльності значно краще усвідомлюються, виокремлюється більше операційно-когнітивних характеристик розвитку здібностей (до 8 умінь та 9 дій у висококваліфікованих спортсменів) та референтних осіб (до 11), які з ними співвідносяться. Але найважливішим ресурсом для розвитку здібностей є усвідомлення юнаками значної кількості власних особистісних якостей у їх зв'язку з ростом спортивних результатів та способами їх досягнення (до 10-12 якостей). Повнота рефлексії і самооцінки особистісних якостей дає змогу дійти висновку про їх ціннісність як основних компонентів особистісної самоідентичності та особистісного саморозвитку.

До вікових чинників можна віднести деякі соціально й інституціонально детерміновані зміни у соціальній ситуації розвитку юнацького віку. Так, вступ до ВНЗ може викликати інтенсифікацію або уповільнення розвитку спортивних здібностей (рис. 2.).

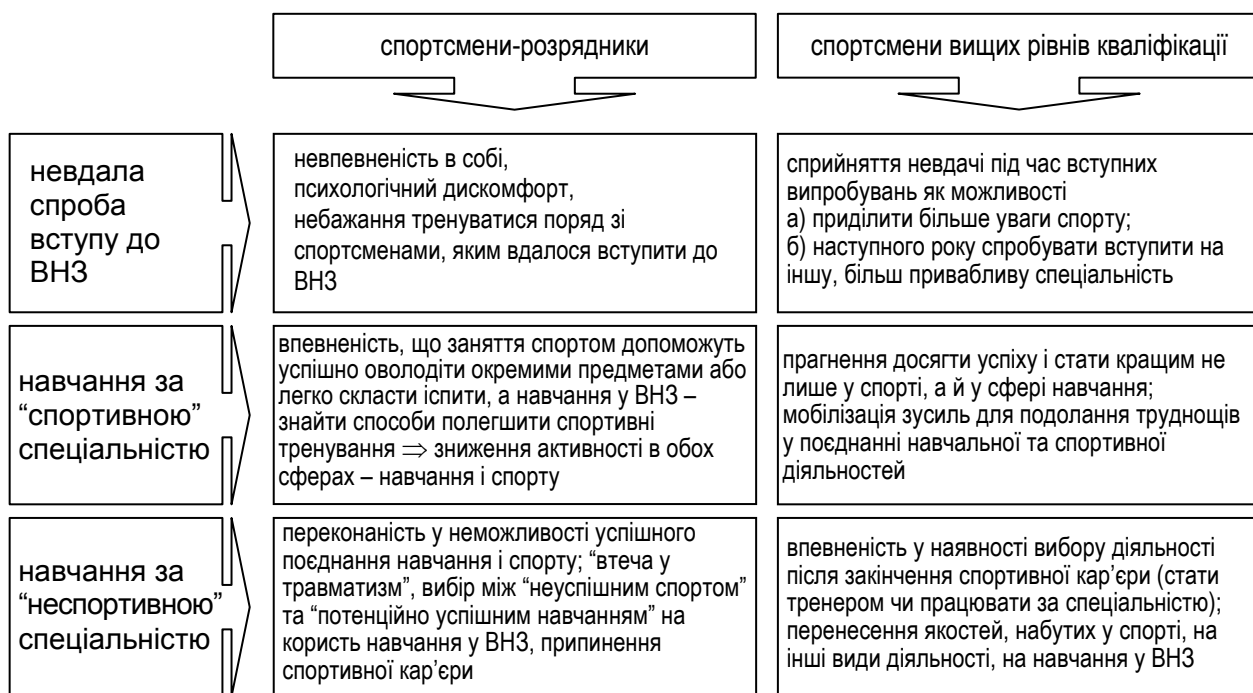

Рис. 2. Зміни у ціннісній сфері спортсменів у зв'язку зі вступом до ВНЗ

Аналіз результатів дослідження дозволив зробити висновок, що, окрім абсолютних показників мотивації досягнення (мотив досягнення успіху, мотив уникання невдачі), необхідною умовою розвитку спортивних здібностей є й інші показники, такі як *повнота та інтер- й інтраструктурна збалансованість*. Щодо повноти мотивації досягнення, то у 62,88% кандидатів і майстрів спорту розвинені всі компоненти мотивації (потреби в досягненні успіху або в уникненні невдачі, пов'язані з ними напрямки інструментальної активності, очікування успіху або невдачі, підтримка або перешкоди з боку інших людей, переважаючий емоційний стан, реальний позитивний або негативний результат, з яким

зв'язана самооцінка). Натомість у спортсменів-розрядників цей показник сягає лише 34,58%, що може порушувати циклічність мотиваційної регуляції та руйнувати зв'язок між основними етапами регуляційного процесу.

Про інтерзбалансованість мотивації досягнення як чинника розвитку спортивних здібностей свідчить те, що у структурі мотивації висококваліфікованих спортсменів представлені як мотив досягнення успіху (69,7%), так і мотив уникнення невдачі (30,3%). Натомість у 68,9% спортсменів-розрядників стійко переважає або мотив досягнення успіху (49,6%), або мотив уникання невдачі (19,3%), що обмежує варіативність ресурсів розвитку як у ситуаціях успіху, так і в ситуаціях невдачі. Про інтраструктурну збалансованість варто говорити тоді, коли забезпечена повнота мотивації та її інтерзбалансованість. Цей показник відображає не тільки оптимальне співвідношення компонентів мотивації у структурі мотиву досягнення і мотиву уникання невдачі, але й зв'язки цих компонентів з конкретними напрямками та ситуаційними характеристиками розвитку здібностей, такими як розвиток соціальних стосунків, розвиток спортивних умінь, досягнення спортивних результатів, розвиток особистісних якостей.

Дослідження наукової школи Х.Хекхаузена показали, що розвиток мотивації досягнення пов'язаний з формуванням інтегрованої самооцінки на основі самопорівняння та соціального порівняння результатів діяльності. Включення юнаків в експериментальні ситуації самопорівняння з власними досягненнями спонукало спортсменів-розрядників до розширення операціонального досвіду, а спортсменів вищих рівнів кваліфікації – до усвідомлення розвитку власних здібностей порівняно з групою однолітків. Самопорівняння з нормативом сприяє розвитку цілеспрямованої активності та навичок саморегуляції. Помічено, що при надмірній орієнтації на спортивні нормативи порушується структура ціннісно-мотиваційної регуляції спортсменів: окремі її компоненти, такі як рівень рефлексії, мотиви тощо, можуть втрачати свою регулюючу функцію. Очевидно, саме у юнацькому віці ситуації порівняння з нормативом мають максимально наближатися до ситуацій порівняння з власними досягненнями. Ситуації соціального порівняння з суперником є типовими для спортивної діяльності. І хоча вони актуалізують конфліктні цінності й мотиви спортсменів, все ж структура мотивації та структура рефлексії здібностей у них є досить повними. Соціальне порівняння з узагальненим або персоніфікованим ідеалом на окремих етапах оволодіння діяльністю виконує різні функції: від формування узагальненого уявлення про вид спорту до прагнення перевершити своїх кумирів в окремих аспектах. Зазначимо, що спортсмени-початківці та спортсмени з посередніми здібностями оцінюють відомих спортсменів та порівнюють себе з ними на

основі узагальнених стереотипних уявлень, а критеріями оцінки для досвідчених та висококваліфікованих спортсменів є конкретні вчинки та спортивні результати. У ході експериментального дослідження більша частина спортсменів-розрядників вперше вдалася до детального аналізу поведінки відомих спортсменів (ситуації порівняння з ідеалом для них не є типовими). Натомість спортсмени вищих рівнів кваліфікації доволі часто вдаються до аналізу механізмів досягнення успіху іншими спортсменами.

У третьому розділі *“Стратегіальна регуляція розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці”* на основі біографічних досліджень аналізується динаміка ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей, вивчаються особливості використання регуляційних схем спортсменами різних рівнів, визначаються чинники успішних переходів у нові вікові групи в юнацькому спорті, описуються особливості ціннісно-мотиваційної регуляції спортсменів вищих рівнів кваліфікації. На основі отриманих даних розроблено та впроваджено програму ціннісної підтримки розвитку спортивних здібностей.

Результати досліджень підтвердили початкове припущення про існування соціального, процесуального та суб'єктного рівня ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей. *Соціальні чинники* регуляції переважають у 69,84% спортсменів-розрядників та 51,73% спортсменів вищих рівнів кваліфікації. Потреба у визнанні є регулятором розвитку здібностей спортсменів на всіх етапах оволодіння діяльністю, а потреба у схваленні – на початкових стадіях та у критичних ситуаціях. На початкових етапах занять спортом референтними особами є ровесники, дещо пізніше – тренер. Критерієм вибору референтності для спортсменів з посередніми досягненнями є досвід спортивної діяльності. Референтними особами для висококваліфікованих спортсменів є в основному спортивна еліта з контактного або віртуального референтного оточення. Водночас спортсмени вищих рівнів кваліфікації зважають і на спортсменів-початківців, усвідомлюючи, що є для них зразками для наслідування.

Процесуальні чинники регуляції є визначальними для розвитку здібностей 51,52% спортсменів-розрядників та 71,34% спортсменів вищих рівнів кваліфікації. На цьому етапі характерними є діяльнісне опосередкування міжособистісних стосунків та усвідомлення вимог оточення. Розвитку спортивних здібностей сприяє розвинена структура мотивації досягнення. Так, у структурі мотивації спортсменів, здібності яких продовжують розвиватися, рівномірно представлені антиципація мети (у 63,5% спортсменів), відповідна їй активність (66,8%) та аналіз результатів (58,3%). Основними цінностями на цьому етапі послідовно стають такі: задоволення від фізичної активності, досконале виконання завдань, оволодіння новими уміннями, зусилля, докладені до отримання результату. Виявлено, що досить розповсюдженою в юнацькому спорті є

ситуація, коли спортсмени зупиняються на процесуальному рівні регуляції.

Усвідомлення спортсменами значущості власних зусиль та особистісно-вольових якостей у розвитку здібностей сприяють зростанню ролі *суб'єктних чинників регуляції* (28,85% спортсменів-розрядників, 80,84% спортсменів вищих рівнів кваліфікації). Виокремлено такі показники суб'єктної регуляції в спортивній діяльності: впевненість у можливості розвитку особистісних якостей, а не лише спортивних умінь; переконаність у тому, що основним результатом тривалих спортивних тренувань є особистісне зростання, а не лише кількісні показники; здатність використовувати, розвивати та збагачувати власні особистісні ресурси; саморозвиток особистості на основі рефлексії соціальних та діяльнісних компонентів здібностей; самостійний пошук нових способів виконання завдань та сфер для саморозвитку; внутрішнє регулювання діяльності; вміння аналізувати та використовувати досвід (успішний і неуспішний) для особистісного розвитку.

Аналіз висловлювань та поведінки спортсменів, у яких було виявлено ознаки суб'єктної регуляції розвитку спортивних здібностей, дає змогу виділити такі особливості усвідомлення ними власних особистісних якостей:

- висококваліфіковані спортсмени виділяють значно більше особистісних якостей (9-12) порівняно зі спортсменами-розрядниками (2-6 якостей);
- співвідношення актуальних та бажаних особистісних якостей у спортсменів різниться: висококваліфіковані прагнуть розвинути нові якості, яких значно більше, ніж наявних (на 3-4), а спортсмени-розрядники хочуть лише поліпшити 2-3 існуючі;
- спостерігаються гендерні відмінності в інтерпретації особистісних якостей: 72% юнаків і 18,2% юнок наголошують на позитивному впливі "негативних" якостей на спортивну діяльність (впертість, вибуховість), а 63,6% юнок і 36% юнаків – на перенесенні якостей спортсмена в інші види діяльності (життєва витривалість, боротьба з труднощами);
- примітно, що більшість висококваліфікованих спортсменів (84,78%) вважають особистісний розвиток одним із результатів спортивної діяльності, а 82,6% спортсменів високої кваліфікації відносять особистісні якості до спортивних умінь.

Розвиток суб'єктної регуляції передбачає певну послідовність: наслідування успішних спортсменів, експериментування з різними регуляційними схемами, усвідомлення досяжності високих спортивних результатів, селекцію та відбір ефективних прийомів і способів виконання вправ, перенасичення одноманітною діяльністю і пошук нового в ній, включення нових елементів у тренувальний процес, усвідомлення обмеженості особистісного розвитку в окремій сфері.

Дослідження стратегіальних тенденцій спортсменів юнацького віку

виявило деякі особливості їх структурної організації. Встановлено, що 71,14% спортсменів нижчих рівнів кваліфікації найчастіше використовують регуляційні схеми, що позначають соціально-орієнтовану стратегіальну тенденцію, а 84,14% кандидатів та майстрів спорту – регуляційні схеми, що відповідають суб'єктній стратегіальній тенденції. Роль стратегіальної регуляції розвитку спортивних здібностей зростає у зв'язку з тим, що юнацький вік є періодом переходу від оволодіння спортивною діяльністю до спортивного вдосконалення. Успішний перехід спортсмена з однієї вікової групи в іншу передбачає послідовне залучення регуляційних схем на рівні соціальної, процесуальної або суб'єктної регуляції.

На основі порівняльних досліджень спортсменів виділено такі особливості ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку здібностей висококваліфікованих спортсменів: суб'єктна активність в діяльності з утруднюючими умовами, перенесення цінностей та особистісних якостей, засвоєних у спорті, на інші види діяльності, орієнтація на власні критерії оцінки спортивних результатів.

Відповідно до теоретичної моделі та результатів проведених досліджень була розроблена *програма ціннісної підтримки розвитку спортивних здібностей*, спрямована на розвиток структури мотивації досягнення та розвиток рефлексії соціальних стосунків, спортивних умінь та особистісного розвитку. Ціннісна підтримка включала проведення соціально-психологічного тренінгу, індивідуальних тренувань з елементами оперативної регуляції, заповнення щоденників та самоаналіз спортивних тренувань. Використання спортсменами широкого діапазону регуляційних схем розглядалося як показник розвитку ціннісно-мотиваційної регуляції.

Статистична значущість результатів впровадження програми ціннісної підтримки контролювалася за допомогою кутового перетворення Фішера для залежних вибірок на рівні $p \leq 0,05$. Статистична значущість відмінностей в результатах дослідження експериментальної групи та відсутність таких у результатах дослідження контрольної групи дають підстави вважати програму ціннісної підтримки ефективним засобом розвитку ціннісно-мотиваційної регуляції поведінки спортсменів у юнацькому віці (див. табл. 1.).

Основними результатами впровадження I етапу програми (соціально-психологічного тренінгу) є зростання показників рефлексії, усвідомлення взаємозв'язку соціальних, процесуальних та особистісних чинників розвитку здібностей в усіх групах досліджуваних та розширення структури мотивації досягнення у групі спортсменів-розрядників, пошук, усвідомлення та використання ефективних засобів для задоволення потреб у схваленні та визнанні оточуючих, прийняття та надання поцінування за успіхи в діяльності.

Таблиця 1.

Результати впровадження програми ціннісної підтримки

Регуляційні схеми	До впровадження програми				Після впровадження програми			
	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	С-Р	СВК	С-Р	СВК	С-Р	СВК	С-Р	СВК
СУБ'ЄКТНА СТРАТЕГІАЛЬНА ТЕНДЕНЦІЯ								
Інтеграційна	5,6 %	85,7 %	0 %	68,4 %	11,1 %	71,4 %	33,3 %*	94,7 %*
Надситуативна	5,6 %	71,4 %	0 %	57,9 %	5,6 %	64,3 %	40 %*	89,5 %*
Суб'єктна	11,1 %	85,7 %	0 %	68,4 %	5,6 %	85,7 %	46,7 %*	94,7 %*
ПРОЦЕСУАЛЬНА СТРАТЕГІАЛЬНА ТЕНДЕНЦІЯ								
Розвивальна	27,8 %	85,7 %	13,3 %	57,9 %	27,8 %	71,4 %	66,7 %*	89,5 %*
Операційно-когнітивна	66,7 %	85,7 %	53,3 %	57,9 %	50 %	57,1 %	73,3 %	78,9 %
Оцінково-прогностична	50 %	42,9 %	53,3 %	47,4 %	50 %	42,9 %	73,3 %	78,9 %*
СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНА СТРАТЕГІАЛЬНА ТЕНДЕНЦІЯ								
Атрибуційна	61,1 %	50 %	100 %	21,1 %	61,1 %	42,9 %	73,3 %*	52,6 %*
Нормативно-ритуальна	83,3 %	0 %	100 %	0 %	94,4 %	42,9 %*	73,3 %*	47,4 %*
Ситуативна	83,3 %	7,1 %	100 %	0 %	100 %	42,9 %*	66,7 %*	42,1 %*

Умовні позначення: С-Р – спортсмени-розрядники, СВК – спортсмени вищих рівнів кваліфікації. Значущі відмінності позначено *.

Важливим результатом впровадження II етапу програми ціннісної підтримки (індивідуальні тренування з елементами оперативної регуляції) є поява у спортсменів здатності до використання ресурсів соціальної, процесуальної та суб'єктної регуляції у процесі виконання окремих вправ. Примітно, що у спортсменів з'явилася не лише здатність, але і потреба у рефлексії здібностей у процесі виконання тренувальних завдань, потреба в усвідомленій саморегуляції діяльності поза експериментальною ситуацією. Такі результати свідчать про цінність обраного методу для розвитку не лише процесуальної, але й суб'єктної регуляції.

III етап програми ціннісної підтримки (індивідуальні щоденники самоаналізу спортивних тренувань) виявився особливо ефективним для спортсменів з середнім рівнем розвитку здібностей, оскільки структурою щоденників передбачено рефлексію всіх напрямків розвитку здібностей, наявність усіх компонентів мотивації досягнення, аналіз використання всіх регуляційних схем. Таким чином, не лише у спортсменів вищих рівнів кваліфікації, але й у спортсменів-розрядників з'являється досвід соціальної, процесуальної та суб'єктної регуляції.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало підстави для таких висновків:

1. Ціннісно-мотиваційна регуляція розвитку спортивних здібностей має рівневий характер. Виділені в результаті теоретичного аналізу соціальний, процесуальний та суб'єктний рівні ціннісно-мотиваційної регуляції відображають динаміку взаємозв'язку цінностей, мотивації та регуляційних процесів розвитку спортивних здібностей. На соціальному рівні регуляції розвиток здібностей детермінується потребами у схваленні та визнанні, а рефлексія спрямована на усвідомлення референтних оцінок та прогнозування на цій основі власного розвитку. На процесуальному рівні регуляції основними чинниками розвитку здібностей є усвідомлення умов та вимог діяльності, спрямованість рефлексії на уміння, дії та операції, а також пов'язані з ними спортивні результати, критерієм оцінки яких є докладені зусилля. Найвищий рівень регуляції – суб'єктний – пов'язаний з усвідомленням власних особистісних якостей, їх ціннісноутворюючої ролі в підтриманні самоідентичності особистості та у формуванні мотивації розвитку спортивних здібностей. На цьому рівні завдяки розвитку самооцінки, що формується на основі високих результатів в утруднюючих умовах, заняття спортом сприяють актуалізації потреби у суб'єктній регуляції особистісного зростання.

2. Вікові особливості юнацького віку дають змогу розглядати ціннісно-мотиваційну регуляцію розвитку здібностей як процес, що зумовлений інтенсивним розвитком особистісних якостей, які сприймаються як здібності до певних видів діяльності, та розгорнутою рефлексією окремих умінь, дій, операцій та референтних стосунків. Окрім того, ціннісно-мотиваційна регуляція пов'язана зі зміною соціальної ситуації розвитку – вступом юнаків до ВНЗ, який може сприяти або перешкоджати розвитку спортивних здібностей. Основні регуляційні компоненти, необхідні для розвитку спортивних здібностей, актуалізуються в ситуаціях самопорівняння з власними досягненнями та соціального порівняння з узагальненим або персоніфікованим ідеалом. Експериментально доведено, що саме в цих ситуаціях структура мотивації досягнення характеризується повнотою і інтер- та інтраструктурною збалансованістю, а відтак стає чинником розвитку спортивних здібностей.

3. Встановлено, що розвиток спортивних здібностей у юнацькому віці пов'язаний з поступовим переходом від соціальних та діяльнісних чинників регуляції до особистісних, суб'єктних. Емпірично підтверджено існування соціально-орієнтованої, процесуальної та суб'єктної стратегіальних тенденцій, кожна з яких утворена кількома регуляційними схемами. Доведено, що спортсмени нижчих рівнів кваліфікації найчастіше використовують регуляційні схеми, що пов'язані з дією соціальних

чинників (ситуативна, нормативно-ритуальна, атрибуційна). Оцінково-прогностична, операційно-когнітивна та розвивальна регуляційні схеми (процесуальна стратегіальна тенденція) використовуються спортсменами різних рівнів залежно від ситуаційних чинників. Суб'єктна стратегіальна тенденція (суб'єктна, надситуативна, інтеграційна схеми регуляції) використовується висококваліфікованими спортсменами. Виявлено, що спортсмени-розрядники схильні до тривалого використання однієї й тієї ж регуляційної схеми, а спортсмени вищих рівнів кваліфікації накопичують, комбінують та вибірково використовують різні регуляційні схеми і навіть різні стратегіальні тенденції залежно від ситуації.

4. Програма ціннісної підтримки спрямована на активізацію особистісно-ціннісних складових, які є визначальними у формуванні мотивації, а відтак і регуляції розвитку спортивних здібностей. Ціннісна підтримка надавалася у формі соціально-психологічного тренінгу, заповнення щоденників самоаналізу та тренувань з елементами оперативної регуляції. Усі форми роботи були пов'язані з розвитком рефлексії здібностей, структури мотивації досягнення, усвідомленого використання регуляційних схем. Ефективність програми підтверджується зниженням показників використання схем регуляції, які базуються на ієрархічно нижчих (соціально-орієнтованій та процесуальній) стратегіальних тенденціях, а також зростанням ролі суб'єктної стратегіальної тенденції у розвитку спортивних здібностей. Основним результатом впровадження програми ціннісної підтримки є статистично підтверджена тенденція до переходу юнаків та юнок на вищі рівні ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів складної та багатопланової проблеми регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці стандартизованих методик і вивченні з їх допомогою вікових особливостей ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних та інших здібностей, а також в удосконаленні програми їх ціннісної підтримки.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Музика О.Л., Савиченко О.М. Розробка програми ціннісної підтримки розвитку спортивних здібностей / Олександр Леонідович Музика, Ольга Михайлівна Савиченко // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. В.О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 8. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 188-195.
2. Савиченко О.М. Стратегіальна регуляція розвитку спортивних здібностей в утруднюючих умовах / Ольга Михайлівна Савиченко // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка

- АПН України / За ред. В.О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 6. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2009. – С. 274-281.
3. Савиченко О. Вікові особливості регуляції поведінки спортсменів у юнацькому віці / О. Савиченко // Психологічні перспективи. – Випуск 12. – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ “Вежа” Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. – С. 134-142.
 4. Савиченко О.М. Ціннісно-мотиваційні механізми розвитку спортивних здібностей / Ольга Михайлівна Савиченко // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України // За ред. В.О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 3. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 233-238.
 5. Савиченко О.М. Тренінг-курс розвитку мотивації досягнення студентів у спортивній діяльності / О.М. Савиченко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – № 17 (41). – Частина I. – С.92-97.
 6. Савиченко О.М. Мотивація досягнення успіху як чинник розвитку обдарованості / О.М. Савиченко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К. : 2003, т.V, ч.6. – С. 235-240.
 7. Савиченко О.М. Особливості розвитку мотивації досягнення успіху у спортивній діяльності / О.М. Савиченко // Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / [за ред. В. О. Моляко, О.Л. Музики]. – Житомир : Рута, 2006. – С. 219-236.
 8. Савиченко О. Програма вивчення мотивації досягнення успіху у спортивній діяльності / О. Савиченко // Творчий потенціал особистості: Проблеми розвитку та реалізації: Матеріали Всеукр. науково-практичної конференції / Редактори О.Б. Терешина, П.Ю. Лубський. – Київ, 2005. – С.277-280.
 9. Савиченко О. М. Мотивація досягнення успіху : механізми розвитку у спортивній діяльності / О. М. Савиченко // Гуманізація взаємин учителя та учнів – необхідна умова особистісно орієнтованої освіти : наук.-метод. посіб. / за ред. С. Д. Максименка, Г. О. Балла, М. М. Заброцького. – Житомир ; К. : ЖОІППО, 2004. – С. 119-121.

АНОТАЦІЇ

Савиченко О.М. Ціннісно-мотиваційна регуляція розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2009.

У дисертаційному дослідженні розроблено теоретичну модель ціннісно-мотиваційної регуляції розвитку спортивних здібностей. Виділено рівні соціальної, процесуальної та суб'єктної регуляції. Основними віковими особливостями ціннісно-мотиваційної регуляції в юнацькому віці є усвідомлення значної кількості власних особистісних якостей у їх зв'язку з ростом спортивних результатів та способами їх досягнення. Ціннісно-

мотиваційна регуляція розвитку спортивних здібностей висококваліфікованих спортсменів має такі психологічні характеристики: використання широкого діапазону регуляційних схем; послідовна актуалізація механізмів соціальної, процесуальної та особистісно-ціннісної регуляції; прояв суб'єктної активності в утруднюючих умовах; перенесення цінностей, засвоєних у спорті, на інші види діяльності; орієнтація на суб'єктивні критерії оцінки результатів діяльності. Розроблена програма ціннісної підтримки, спрямована на підтримку соціальних стосунків, спортивних умінь та особистісного росту, є ефективним засобом розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці.

Ключові слова: здібності, цінності, мотивація, ціннісно-мотиваційна регуляція, спортивні здібності, юнацький вік.

Савиченко О.М. Ценностно-мотивационная регуляция развития спортивных способностей в юношеском возрасте. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07. – педагогическая и возрастная психология. – Волынский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2009.

В диссертационном исследовании разработано теоретическую модель ценностно-мотивационной регуляции развития спортивных способностей. Выделены уровни социальной, процессуальной и субъектной регуляции. Основными возрастными особенностями ценностно-мотивационной регуляции в юношеском возрасте является осознание большого количества собственных личностных качеств в их взаимосвязи с ростом спортивных результатов и способами их достижения. Ценностно-мотивационная регуляция спортивных способностей высококвалифицированных спортсменов имеет такие психологические характеристики: использование широкого диапазона регуляционных схем; последовательная актуализация механизмов социальной, процессуальной и личностно-ценностной регуляции; проявление субъектной активности в экстремальных условиях; перенесение ценностей, усвоенных в спорте, на другие виды деятельности; ориентация на субъективные критерии оценки результатов деятельности. Разработанная программа ценностной поддержки, направленная на поддержку социальных отношений, спортивных умений и личностного роста, является эффективным средством развития спортивных способностей в юношеском возрасте.

Ключевые слова: способности, ценности, мотивация, ценностно-мотивационная регуляция, спортивные способности, юношеский возраст.

Savichenko O.M. The Value-Motivational Regulation of the Sport Abilities Development in Youth Age. – Manuscript.

Dissertation for a Candidate Scholar Degree in Psychology in speciality 19.00.07. – Pedagogical and Age Psychology. Volyn National University Of Lesya Ukrainka, Lutsk, 2009.

Sports abilities are considered in the dissertation research as individually peculiar combinations of personality characteristics, which, while actualizing and developing under conditions of sports activities, determine progress in mastering such activities. Value-motivational regulation of sports abilities development is a conscious based on

personal values and motives process of self-development in the process of planning, execution and analyzing of the results of sports activities.

Value-motivational regulation of sports abilities development has level-sensitive character. We distinguished social, procedural and subject levels of value-motivational regulation. These levels reflect the dynamics of correlation of values, motivation and regulative processes of sports abilities development.

Age-related peculiarities of juvenile age allow considering value-motivational regulation of abilities development as the process determined by intensive development of personality qualities, perceived as abilities for definite types of activities, and by expanded reflexion of discrete skills, actions, operations and referent relations. Besides, value-motivational regulation is connected with the change of social situation of development, notably, entering the institution of higher education can facilitate or prevent developing of sports abilities. Basic regulation components required for sports abilities development are actualized in the situations of self-comparison with one's own achievements and social comparison with generalized or personified ideal. It was experimentally proved that just in these situations the structure of achievement motivation is characterized by completeness and inter- and intrastructural balance, and then becomes the factor of sports abilities development.

It is ascertain that sports abilities development at the juvenile age is connected with gradual transition from social and activities factors to personality, subject ones. Existence of socially-oriented, procedural and subject strategic trends, each made of several regulative schemes, is empirically confirmed. It is proved that the sportsmen of lower level of qualification use the regulation schemes connected to social factors (situational, normative-ritual, attributional) more often. Evaluation-prognostic, operational-cognitive and developing regulation schemes (procedural strategic trend) are used by the sportsmen of different levels depending on the situational factors. Subject strategic trend (subject, extrasituational, integration regulation schemes) is used by highly-qualified sportsmen. It is discovered that rated sportsmen are inclined to prolonged use of one and the same regulation scheme, and the sportsmen of higher qualification levels accumulate, combine and selectively use different regulation schemes and even different strategic trends depending on the situation.

The program of value support is directed into activation of personality-value components which are determinative in motivation development and consequently in regulation of sports abilities development. Value support was given in the form of social-psychological training, dairies of self-analysis and coaching with the elements of regulations. All forms of work were connected with the development of abilities reflexion, structure of achievement motivation, comprehended use of regulation schemes. The efficiency of the program is proved by reduction of indices of use of regulation schemes based on hierarchically lower (socially oriented and procedural) strategic trends and by increasing of the role of subject strategic trend in sports abilities development. The principal result of introduction of value support program is statistically proved tendency to the transition of young people to the higher levels of value-motivational regulation of sports abilities development.

Key words: abilities, values, motivation, value-motivational regulation, sport abilities, youth age.

Підписано до друку 06.11.2009 р. Формат 60х90/16
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1.0.
Наклад 100. Зам. 167.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
ЖТ № 10 від 07.12.04 р.
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua